

אוניברסיטת בר-אילן

"התורה כולה על רגל אחת":

השוואה בין שתי שיטות לשינון בעל-פה של תרי"ג

המצוות

בחינוך היסודי הדתי

שמואל רפפורט

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך

בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ז

רמת גן

1. תקציר

"סיני ועוקר הרים, מי עדיף?", שאלה עתיקת יומין זו מהתלמוד הבבלי (ברכות סד: א) מהדהדת עד היום בין כותלי המחקרים והחוקרים בתחום החינוך. מה עדיף? עד כמה להדגיש את כמות הנתונים שהתלמיד יצבור בתהליך הלמידה ("סיני") ועד כמה להדגיש את היכולת "לעבוד" נכון עם נתונים ("עוקר הרים") גם אם הנתונים אינם מונחים בזיכרונו של התלמיד בכל עת. למרות הנטייה המודרנית להשקיע בפיתוח הכלים של הלומד העצמאי יותר מאשר בצבירת נתונים, משמרות הדתות השונות את הערך העצמי שבשליטה בעל-פה בבסיס הנתונים של תורותיהן.

הנצרות, שעסקה בעבר רבות בשינון טקסטים מקראיים, מתמקדת כיום בעיקר בשינון בעל-פה של עשרת הדיברות. לעומתה, לאסלאם כיום מוסדות רבים שבהם נשים וגברים, ילדים וילדות, מקדישים שנים רבות לשינון הקוראן כולו בעל-פה. ביהדות נותנת התורה שבכתב הוראה מפורשת: "וזכרתם את כל מצוות השם" (במדבר טו: לו), ופוסקי ההלכה לאורך הדורות ייחסו חשיבות רבה לזכירת תכניה של התורה. בסיס הנתונים התמציתי ביותר למצוותיה של התורה הוא רשימת תרי"ג (613) המצוות, מספר המצוות שלפי המסורת נמסרו למשה בהר סיני. על השאלה מהם הפריטים הנכללים ברשימה זו, היו פולמוסים רבים בספרות פרשני התלמוד וההלכה, אך שיטתו של הרמב"ם התקבלה באופן יחסי יותר משיטות מניין אחרות.

בדורות מאוחרים יותר העלו כמה מחכמי ההלכה את הדרישה לשנן בעל-פה את הרשימה המתומצתת של תרי"ג המצוות בשיטתו של הרמב"ם (מעבר לחובה הכללית לדעת את כל תוכני התורה בהרחבה). שתי שיטות נוסדו במטרה לתת כלי-עזר למשנן להצליח לעמוד בדרישה זו. שתי השיטות סידרו את המצוות לפי סדר הופעתן בתורה שבכתב (ולא לפי נושאים או לפי סידור אפשרי אחר). שיטה אחת (להלן: "סימני המצוות") היא בעלת קידוד קשה ומורכב. כל מצווה מקבלת מספר סידורי באותיות עבריות (א...י, יא...כ) ותוכן המצווה מקודד בראשי תיבות של המספר הסידורי הזה (לדוגמה: המצווה האחת-עשרה ברשימה, שמספרה הסידורי יא ותוכנה איסור הימצאות חמץ בבית האדם בחג הפסח, קודדה במילים יימצא אסור). לאחר למידת תוכן המצווה, על התלמיד ללמוד את הקידוד שלה, ולאחר מכן לשנן את רשימת הקידודים של המצוות. השיטה השנייה (לקמן: "שיר המצוות") חיברה שיר שכל שורה בו מסכמת תוכן של מצווה אחת ברשימה. לכל קבוצת בתים בשיר הוצמדה מנגינה מוכרת כלשהי ותהליך השינון (לאחר למידת תוכן המצווה) הינו לשיר את שיר המצוות.

מטרת המחקר הייתה להשוות בין השיטות ולמצוא לאיזו שיטה יתרון מובהק בתחום ההישגים (רמת השליטה בעל-פה במצוות הנלמדות) ובתחום שביעות הרצון והמוטיבציה של התלמיד בהליך הלמידה. השערות המחקר היו כי ההישגים יהיו גבוהים יותר בשיטת סימני המצוות, שבה הקידוד הוא ספציפי ושיר לכל מצווה ואינו תלוי בקידודים האחרים כבשיטת שיר המצוות, ואילו שביעות הרצון והמוטיבציה יהיו גבוהות יותר בשיטת שיר המצוות בשל היותה ללא קידוד קשה ובעלת אופי מוזיקלי וקליל.

במחקר השתתפו 106 בנים מכיתות ג'–ז' בבית ספר של החינוך החרדי ("תלמוד תורה"). התלמידים עברו שתי סדנאות, כל אחת מהן נמשכה שבועיים והייתה בת 10 מפגשים בני 45 דקות. בכל אחת מהסדנאות למדו התלמידים את תוכן של 50 מצוות אחרות (לא חזרו על אותן מצוות בשתי הסדנאות) ושינו אותן בעל-פה, פעם בשיטה אחת ופעם בשיטה השנייה. לאחר כל סדנא קיבלו כל התלמידים שלושה כלי מחקר: מבחן ידע בכתב על הנלמד בסדנא, שאלון שבו דירגו התלמידים בסולם את הסכמתם או אי-הסכמתם להיגדים הקשורים לשביעות רצונם מתהליך הלמידה בסדנא, ושאלון שבו דירגו היגדים הקשורים לרמת המוטיבציה שלהם בתהליך הלמידה על פי ארבעה מדדים – ריכוז, מטרה, הנאה ואתגר. יצוין כי לא נחקרו השיטות כפי שהן מיושמות בפועל, מכיוון שבהן משתמשים המלמדים בכלי-עזר שונים ומגוונים נוסף על השינון עצמו, דבר שעלול ליצור משתנים רבים ומפריעים. נחקרו רק שיטות השינון כשלעצמן, כשלשתיהן מוצמדים כלי-עזר זהים ושתייהן מועברות על ידי אותו מורה הבקיא בשתי השיטות. כמו כן בכמחצית המדגם הוקדמה שיטה אחת ובכמחצית המדגם השנייה הוקדמה השיטה האחרת, וזאת כדי לשלול אפשרות של יצירת זיקה מיוחדת לשיטה הראשונה שבה פגשו. נערכו בדיקות סטטיסטיות שונות בהשוואה בין שתי השיטות השונות בשלושת כלי המחקר.

תוצאות המחקר איששו את השערת המחקר הראשונה והפריכו את השנייה. נמצא כי הסדנא בשיטת סימני המצוות הביאה להישגים גבוהים יותר באופן מובהק בכל הגילאים כפי ששוער בהשערת המחקר הראשונה, אך גם דווחו כלפיה ערכי שביעות רצון ואתגר גבוהים יותר באופן מובהק, להפך מהמשוער בהשערת המחקר השנייה. מסתבר שדווקא האתגר הקשה של היצירתיות הדרושה בשיטת הקידוד של "סימני המצוות", מעלה את המוטיבציה בהליך הלמידה ומביאה לשביעות רצון מרובה יותר ממנו.

ממצא מעניין נוסף במחקר נבע מהשוואה של הגילאים (רמת כיתה) למדדי המחקר. נמצא שככל ששכבת הכיתה גבוהה יותר, כך דיווחו התלמידים על מידה נמוכה יותר של ריכוז ושל אתגר בשיטת סימני המצוות. מסתבר שהליך השינון מתאים יותר לגילאים הנמוכים, וככל שהגיל עולה, העניין

של התלמיד בו פוחת. על פי פיאיז'ה (1936), בגיל 11 מתחילה שיטת החשיבה להפוך לחשיבה מופשטת (אופרציות פורמליות) ולכן העניין והאתגר בשינון של נתונים מאבדים מערכם ככל שהגיל עולה.

מסקנות המחקר הן: שיטת סימני המצוות נמצאה יעילה יותר הן במדד ההישגים הן במדדי שביעות הרצון והמוטיבציה בתהליך הלמידה. כמו כן יעילות השינון גבוהה יותר בגילאים נמוכים מאשר בגילאים הגבוהים, ולכן מומלצת ליישום בכיתות הנמוכות יותר – ג'–ה'. תוצאות המחקר מאפשרות למעוניינים בהנחלת שליטה בתרי"ג המצוות בעל-פה לילדי היסודי, לבחור בשיטת סימני המצוות, המאפשרת רמות גבוהות יותר של הישגים, שביעות רצון והנאה.

לשם הגילוי הנאות יצוין כי שיטת שיר המצוות משתמשת כיום בכלי-עזר משוכללים יותר מאשר השיטה השנייה, בהיותה רשת חוגים בתשלום, חוגים שמושקעים בהם מחשבה רבה וכלים יצירתיים וטובים ללמידה ולחזרה. לכן ייתכן שראוי להמליץ לתלמיד הפרטני להירשם דווקא לחוג של שיר המצוות וליהנות מאותם עזרים. המחקר איננו עוסק בהשוואה בין החוגים הנוהגים כיום, שלהם משתנים רבים, ולכן סינן את המשתנים הללו שאינם תלויי שיטה. המחקר מתייחס למדדי הישגים, שביעות רצון ומוטיבציה של השיטה כשלעצמה, ללא כלי העזר היכולים להינתן באופן עקרוני לכל אחת מהשיטות בשווה, וזאת כדי לאפשר בחירה נכונה למוסדות או מערכות חינוך המעוניינים ללמד את תלמידיהם את תרי"ג המצוות בעל-פה.